

Dr. Bakóczy Antal: Az emberölés

(Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó,
Budapest, 1984. 502 o.)

Meghökkenve emeltem le a könyvesbolt polcáról Bakóczy Antal könyvét: „Kötet az emberölésről?! Hiszen erről a témáról már annyit írtak, lehet itt még valami újat mondani?” Aztán alaposabban utánanéztam a kriminológiai szakirodalomnak, és rájöttem, hogy ugyan sokan írtak erről a tragikus következményekkel járó, drámai, mindig is az érdeklődés középpontjában álló bűncselekményről, de ezek az írások csak résztanulmányok a szerzőtől¹ vagy mástól², illetőleg olyan átfogó munkák, monográfiák, amelyek vagy más aspektusból³ vagy egy tágabb kategórián belül⁴ foglalkoznak az emberöléssel.

Bakóczy Antal monográfiája a magyar kriminológiai szakirodalom egy régi adósságát törleszti. Nemcsak a kriminológiával foglalkozók, hanem valamennyi a bűnüldözés, a bűnügyi tudományok, sőt a büntetésvégrehajtás területén dolgozó szakember számára átfogó és mély ismereteket ad. Nyelvezte érthető és a jogesetek olvasmányosá teszik a kiadványt anélkül, hogy tudományos értékéből és igényességéből bármit is veszítene a mű.

Szerkezetileg négy részre tagolódik a könyv. Az első rész az élet elleni cselekmények megítélésének történeti változásait, a többi pedig az élet elleni bűnözés morfológiáját, vagyis alaktani jellemzőit, etiológiáját, azaz okait, végül pedig profilaxisát, tehát megelőzési kérdéseit tárgyalja.

A munka egyik fő erénye, hogy nem mellőzi sem a történeti-jogi szempontú visszatekintést, sem az egyes fogalmak tisztázását.

A monográfia hatalmas kutatási anyagra támaszkodik. Alapját mintegy fél évszázad alatt, 1927 és 1973 között elkövetett 729 emberölési ügyre, 860 áldozat és sérült, valamint 850 tettes jellemzőire kiterjedő komplex, (történeti, nemzetközi összehasonlító jogi, büntető-, anyagi és eljárásjogi, kriminalisztikai, kriminológiai, szociológiai és pszichológiai) módszerrel végzett kutatás képezi.

Hazai viszonylatban ilyen széles körű, nagy időszakot átfogó, interdiszciplináris kutatás az emberölés vonatkozásában nem folyt még. Gyakorlati szempontból nem elhanyagolható az a tény, hogy a vizsgálat megállapításait már az 1979-ben lezárult kodifikációs munkálatok során is felhasználták. Végül, de nem utolsósorban aláhúzza a monográfia jelentőségét az is, hogy hozzájárul az emberi életre vonatkozó helyes értékítélet kialakításához.

A monográfiának a kutatásra támaszkodó érdemi részét igen jól készíti elő az *élet elleni cselekmények megítélésének történeti változásait* bemutató első rész. Az ember élete elleni cselekmények megítélése ugyanis a társadalmi

¹ Dr. Bakóczy Antal: Az élet elleni bűnözés várható alakulásáról. Kriminológiai és Kriminalisztikai Tanulmányok XVI. kötet, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1979. — Dr. Bakóczy Antal: Az emberölés indítékai. Kriminológiai és Kriminalisztikai Tanulmányok XVII. kötet, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1980. — Dr. Bakóczy Antal: Az emberölések megítélése a társadalmi fejlődés különböző szakaszaiban. XXI. kötet, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.

² Dr. Rózsa János: Az emberölésekről. Kriminológiai és Kriminalisztikai Tanulmányok XVI. kötet, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1979.

³ Dr. Raskó Gabriella: A női bűnözés. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1978.

⁴Vigh—Gönczöl—Kiss—Szabó: Erőszakos bűncselekmények és elkövetők. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1973.

fejlődés folyamatában mindig az adott társadalmi-gazdasági viszonyok függvényében nyert értékelést, s ezért rendkívül nagy eltéréseket mutat. Az emberi élet megbecsülésének és büntetőjogi védelmének változásait a szokások, hagyományok, jogszabályok, esetleg más forrásmunkák alapján lehet nyomon követni. Ezt a változást igen érzékletesen mutatja be a szerző a gyermekek, a nők, a rabszolgák és hadifoglyok, valamint az öregek és betegek sérelmére elkövetett ölési cselekmények — koronként és helyenként — eltérő megítélésének és elbírálásának bemutatásával.

Vácsolja továbbá azt a fejlődési folyamatot, amely az állam és a jog kialakulását követően az emberölés büntetőjogi megítélésében végbement. Vagyis bemutatja, hogyan váltotta fel az ősközösségi viszonyokra jellemző bosszú (magán-, vér-, isteni bosszú) intézményét a megváltás (vagyonai elégtétel); miért került előtérbe a feudális társadalomban az elrettentés elve, hogyan jelent meg az egyéniesítés eszméje, a cselekménnyel arányos büntetés gondolata.

Befejezésül utal arra is, hogy a modern — s különösképpen a szocialista — jogrendszerekben már a megelőzés eszméjétől vezérelt büntetőjogi védelem áll a figyelem középpontjában.

Az élet elleni bűnözés alaktani jellemzőit tárgyaló rész egyik legizgalmasabb és talán legvitatottabb kérdése az élet elleni bűncselekmények osztályozása, hiszen régi felismerés, hogy az ölési cselekmények korántsem homogének. A legáltalánosabbnak tekinthető felfogás szerint ma az élet elleni bűncselekményeket szerkezetileg konfliktusos, szituatív, nyereségvágyas, leplezéses, szexuális, valamint ideológiai (politikai, vallási) jellegű osztályokba soroljuk. Ez a sorrend egyben a cselekmények hazai gyakoriságát is jelenti.

A bűnözés szerkezete a — tartós vagy alkalmi jellegű — konfliktusos ölési cselekmények túlsúlyát mutatja. A kutatás az ügyek 53,8%-át a konfliktusos, a 28%-át a szituatív, 12,6%-át a nyereségvágyas, 4,1%-át a leplezéses,

1,5%-át pedig a szexuális kategóriába sorolta.

A jogi minősítés szempontjából az élet elleni bűnözés struktúrája úgy alakul, hogy a cselekmények döntő része, 70-75%-a az alapeset, 10-18%-a a minősített esetek, 10-15%-a pedig az erős felindulásban elkövetett emberölés privilegizált esete körében kerül elbírálásra.

Az élet elleni kriminalitás közel egy évszázada vidéki jelenség. A cselekmények 65%-át ugyanis vidéken követték el, és csupán 35%-át a fővárosban, illetve más városban. Sokak számára meglepő tény, hogy a főváros ilyen kedvező képet mutat, hogy itt a cselekmények gyakorisága az országos átlag alatt van. Az emberölésnek ez a területi megoszlása több okkal is magyarázható. Értelmezhető egyrészt a hátrányos helyzetűek térbeli elhelyezkedésével. Az élet elleni bűnözés ugyanis ott a leggyakoribb, ahol a cigánynépesség aránya meghaladja az átlagot, hiszen körükben négyszeres az emberölések előfordulási gyakorisága. Értelmezhető másrészt azzal a megmerevedett szokás- és hagyományrendszerrel, amelyben az emberi élet megbecsülése alacsonyabb fokú, amelyben a vélt vagy valódi sérelmet még ma is a bosszú szintjén orvosolják. Végül pedig befolyásoló tényező a népesség belső vándorlása is.

A szerző ezt követően az élet elleni bűncselekmények helyével, idejével, eszközével és módjával foglalkozik, majd az elkövetők cselekmény utáni magatartását vizsgálja. Minthogy az utóbbi jelentősége igazságszolgáltatási szempontból nem lebecsülhető, megemlítenék néhány kutatási eredményt. Az elkövetők az esetek több mint 11%-ában cselekményüket önként jelentették, 34%-uk a tett után a helyszínen maradt, 54%-uk viszont elmene-kült. A cselekményt követően újabb ölési cselekményt hajtott végre az elkövetők 9%-a, 6%-uk pedig öngyilkosságot kísérelt meg. 40%-uk tanúsított megbánást, 32%-uk félelmet, 20%-uk kielégülést vagy átmeneti megnyug-

vást, 7,5%-uk viszont közömbös maradt. A büntetőeljárás során az elkövetők kétharmada beismerte cselekményét — részletekbe menően és a bűnösséget is megalapozó módon — 22%-a részleges beismerő vallomást tett, 10%-a pedig következetesen kitartott tagadó vallomása mellett.

A monográfia széles terjedelemben foglalkozik a tettesek és az áldozatok főbb személyiségjellemzőivel is. Az elkövetőket vizsgálva a nemek eltérő súlya a legfeltűnőbb az élet elleni cselekmény körében, melyek azonban teljesen megfelelnek a nemek közötti össz-bűnözés arányának. (A férfiak 82%-ban, a nők 18%-ban követnek el emberölést.) A nők részvétele a konfliktusos cselekményekben a legmagasabb, s a gyermekölés elkövetői — már csak a jogi szabályozás folytán is — szinte kizárólag nők. A férfiak aránya viszont a szituatív és a szexuális ügyekben a legnagyobb. Az elkövetők kor szerinti megoszlása túl nagy meglepetésekkel nem szolgál, hiszen régóta ismeretes, hogy az erőszakos elkövetők a fiatal felnőtt kategóriából kerülnek ki. Bakóczy Antal kutatásában az elkövetők átlag életkora 24 év. A tettesek foglalkozási megoszlása szempontjából a foglalkozás nélküliek magas részvételi arányát (16%), érdemes kiemelni.

Az áldozatok 59%-a férfi és 41%-a nő. A női sértettek aránya magasan fellette van a női elkövetők arányának, vagyis a nemek veszélyeztetettsége korántsem azonos az élet elleni bűncselekmények szempontjából. Míg a nők viktimális veszélyeztetettsége a konfliktusos, nyereségvágyas, leplezéses és szexuális cselekmények körében jellemző, addig a férfiaké a szituatív kategóriában magaslik ki.

A viktimológiai kutatások bebizonyították, hogy nem tekinthető tipikusnak az úgynevezett véltlen áldozat. A bűncselekményekben ugyan az áldozatok 62%-a nem vesz részt, de 35% kifejezetten provokálja azt. Aktív, folyamatos vagy alkalmi, felelőtlen megnyilatkozásával az áldozatok fele hozzájárul az agresszió kiváltódásához. 1%-uk

pedig határozottan közreműködik a bűncselekmény elkövetésében.

Az élet elleni bűnözés etiológiáját taglaló fejezet először a bűncselekményre vonatkozó oksági elméleteket ismerteti, majd kritikai elemzés alá veszi a polgári koncepciókat, kifejti a szocialista álláspontot. A kutatás igazolta azt a megállapítást, amely szerint az élet elleni bűncselekmények bekövetkezésében nem egy ok játszik szerepet, hanem a determinációs folyamatban egymásra ható és bonyolult összetettségben jelentkező objektív és szubjektív okok, viktimológiai tényezők, valamint a tettesi szükségletek által vezérelt motívumok sokasága. Számos olyan szociológiai jellegű makro- és mikrokornyezeti tényezőt sikerült a kutatás során azonosítani, amelyek közvetve, többnyire feltétel formájában hatottak a determinációs folyamatban.

Makrokörnyezeti ártalmakat, így a társadalmi mobilizáció, az urbanizációs és migrációs ártalmak, az anómiás jelenségek, a kedvezőtlen tömegkommunikációs és nemzetközi hatások közvetett szerepét az ügyek 45%-ában, az elkövetők 39%-ánál ki lehetett mutatni. A társadalmi együttélési szabályok elsajátításában viszont kiemelkedő jelentőségük van azoknak a mikrokornyezeti tényezőknek, amelyek meghatározzák a tettesek nevelkedési körülményeit, a kedvezőtlen szokások és hagyományok továbbélését, s ezáltal az emberi élet megbecsülésének szintjét.

A mikrokornyezettel összefüggésben a vizsgálat kimutatta, hogy az elkövetők családi környezete 70%-ban alacsony, 23%-ban pedig közepes műveltségű, értelmi színvonalú volt. Az elkövetők mintegy fele sajátos szubkulturális viszonyok között élt, 15%-uk pedig kifejezetten bűnöző szubkulturából került ki. Az elkövetők $\frac{3}{4}$ része rendezetlen családi, szociális viszonyok között nevelkedett, $\frac{1}{3}$ -uk pedig korán árvaságra jutott. Az elkövetők iskolai végzettsége az össznépeséghez viszonyítva alacsonyabb. Míg az össznépeség 4,3%-a rendelkezik felsőfokú végzettséggel, az elkövetők közül csak 0,6%.

Az össznépszerűség 2,4%-a analfabéta, az elkövetőknek pedig 8,8%-a. A fentieket figyelembe véve nem meglepő, hogy az elkövetőknek mindössze 15%-a szocializált, 52%-a gyengén szocializált, 33%-a pedig antiszociális személyiség.

Ellentétben a közhiedelemmel, az élet elleni elkövetők nem mind elsőbűntényesek. Kivéve a női elkövetőket, csaknem harmaduk már korábban is volt büntetve. Eszerint az emberölés az esetek jelentős részében korántsem előzmény nélküli, bár ezek az előzmények nem feltétlenül a tettesek kriminalitási előtörténetében és főként nem élet elleni bűncselekményekben jelentkeznek.

A szerző az emberölés lélektana alatt tárgyalja azokat az alanyi oldali tényezőket, amelyek szerepet játszanak az agresszió felgyülemelésében és levezetésében. Az élet elleni bűncselekmények oksági hátterében a súlyos és tartós frusztrációs helyzet és az erre adott agresszív válasz áll. A cselekmény indoka az elkövetők több mint felénél elfajult viszályok, felgyülemlett ellenséges érzelmek.

Az alkoholfogyasztás és a bűnözés közötti kapcsolat régóta ismert. Bakóczy Antal adatai szerint az elkövetők több mint harmada alkoholista, fele pedig alkoholtól befolyásolt állapotban követi el a bűncselekményt. Ez az összefüggés a sértetti oldalon sem mutat sokkal kedvezőbb képet. A sértettek 19%-a alkoholista, 23%-a pedig alkoholos állapotban volt az események idején.

Az emberölés felderítésénél nagyon fontos a valós indítékok feltárása. Kulcskérdése ez az elkövetői kör megvonásának, a bűnösségi körülmények bizonyításának, illetve a minősített vagy privilegizált eset alkalmazásának. Az ölési cselekmények egyes típusainál a következő jellegzetességeket tárta fel a vizsgálat. A konfliktusos cselekményeknél leggyakoribb az áldozattól való szabadulás vágya, de indok lehet a bosszúvágy, a szerelemföltés és a családi konfliktus sajátos megoldása is. A szituatív cselekmények elkövetőinél

az élen a külső támadás elhárítása, a hozzátartozó védelme áll, a bosszúvágy és a harag csak ezután következik. Az ilyen cselekmények motivációs hátterét vizsgálva sokszor teljesen érthetetlennek tűnik a gyilkosság, mert jelentéktelennek tűnő sérelmek — gyakran ittas állapotban történő — megtorlásról van szó.

A nyereségvágyas cselekmények esetében természetesen a nyereségvágy a fő indíték, de előfordul a külső ráhatás és káros szenvedély kielégítése is. Az ilyen cselekmények tettesei és áldozatai közötti viszony mentes különösebb érzelmektől és felindulásoktól. A leplezéses cselekményeknél a más bűncselekmény takargatása, a felelősségre vonás előli menekvés áll az első helyen, mint ürügy. Gyakori, hogy a bűncselekmény elkövetését valamilyen — az ölésnél lényegesen kisebb súlyú tett (pl. nemi erkölcs elleni cselekmény, fegyverrejtegetés, orvvadászat, vagyon elleni bűncselekmény stb.) motiválja. A szexuális cselekmények alapja rendszerint az aberrált, normálistól eltérő szexuális vágy kielégítése.

A monográfia utolsó része tárgyalja az élet elleni bűnözés megelőzésének kérdéseit. Megelőzésen tágabb értelemben általános társadalomfejlesztési, társadalmi-politikai-gazdasági és büntetőpolitikai célkitűzéseket felölelő prevenciót, vagyis lényegében a bűnözés társadalmi okai kialakulásának megakadályozását, illetőleg a már kialakult okok felszámolását értjük. Szűkebb értelemben a megelőzés jogi, büntetőjogi, kriminalisztikai és kriminológiai, valamint tárgyi és alanyi prevenciót jelent. Ide tartozik a már elkövetett bűncselekmények felderítése, a bűnisméltések és a visszaeső bűnözés megakadályozása, a tettesek felelősségre vonása, az elítéltek reszocializálása és a szabadultak utógondozása.

Az élet elleni cselekmények megelőzésének azonban komoly korlátai vannak a gyakorlatban. E bűncselekmények előzményeit a hatóságok nem ismerik, általában csak a közvetlen környezet tud róluk. Ugyanakkor a hozzá-

tartozók közötti konfliktusos ügyek megelőzését a korlátozott hatósági jogosítványok is gátolják. Az esetek 86%-ában a cselekménynek nem volt kívülálló előtt is ismert előzménye. A prevenciónak az a tény is határt szab, hogy a cselekmények 62%-át zárt vagy elhagyott helyen, 44%-át pedig késő este vagy éjszaka követik el.

Noha az emberölés jellegéből adódóan e bűncselekmény megelőzhetőségének aránya lényegesen elmarad más (pl. vagyon elleni) bűncselekmény megelőzhetőségének arányától, a kutatás bebizonyította, hogy a vizsgált esetek közel fele elkerülhető lett volna. 96%-ban elsősorban az áldozat helyes magatartásával, kis mértékben a környezet határozott fellépésével, a konfliktushelyzet időbeli felszámolásával. Sajnos az élet elleni bűncselekmények valós megelőzhetősége azokra az ügyekre korlátozódik, amelyekben a hatóságok is ismerik az előzményeket, s ez mindössze 14%-ot tesz ki.

E korlátok ismeretében a szerző a megelőzés három szintjén határozza meg a feladatokat. Az általános feladatok körében valamennyi állami, gazdasági, tömeg- és társadalmi, bűnüldöző és igazságügyi szerv által kitűzött cél megvalósítását szolgáló összehangolt és folyamatos tevékenység szerepel,

nevezetesen: a család intézményének erősítése, az iskolai nevelés és oktatás fejlesztése, a gyermek- és ifjúságvédelmi tevékenység szélesítése, a szocialista együttélés szocialista normáinak fejlesztése, a műveltségi színvonal emelése, az erőszakos cselekmények elleni hatékony fellépés, az alkoholizmus elleni küzdelem, a jogi felvilágosító- és propagandamunka.

A közrendészeti és közrendvédelmi feladatok sorába tartozik az elmebeteg időkben történő elkülönítése, a veszélyes eszközökre és anyagokra vonatkozó jogszabályi előírások betartatása, a kábítószer-fogyasztás elterjedésének megakadályozása, az éjszakai járőrszolgálat erősítése stb.

Az idevágó bűnmegelőzési, büntel-derítési és büntetőjogi teendők pedig a bűncselekmények tetteseinek szigorú felelősségre vonásával kapcsolatos büntető-jogpolitikai elvek megvalósítása, a látens cselekmények csökkentése, az ismeretlen tettesek felderítése, a gyanús halálesetek alapos kivizsgálása, az emberöléssel kapcsolatos bejelentések ellenőrzése és a szükséges intézkedések megtétele, bizonyos objektumok és személyek műszaki-technikai védelme, végül az elkövetők korszerű számítógépes nyilvántartása.

Dr. Langó Katalin